

контроля за слідством являється процедура реалізації предоставлених суду повноважень, передбачених в законодавстві. Діюючий КПК України в загальному вигляді визначає процедуру розгляду судом представлених слідчим матеріалів застосування до підозрюваного, обвинюваного за примусом і процедуру розгляду судом скарг на дії та рішення органів, виконуючих досудове слідство.

Таким чином, можна прийти до висновку, що судовий контроль, як і прокурорський нагляд за досудовим слідством являється гарантією забезпечення конституційних прав особи на досудовому слідстві. Розмежування повноважень між судовим контролем і прокурорським надзором повинно здійснюватися шляхом визначення співвідношення між ними.

Стаття надійшла до редакції 02.02.2010 р.

А.М. Ханькевич

**ДО ПОНЯТТЯ ЗЛОЧИННОСТІ
В СІЛЬСЬКІЙ МІСЦЕВОСТІ
З УРАХУВАННЯМ РЕГІОНАЛЬНИХ АСПЕКТІВ**

У період соціально-економічної та політичної кризи, пов'язаної з ослабленням державної влади відбувається не тільки ріст злочинності, але й її якісні зміни.

Це відноситься і до злочинності в сільській місцевості. Соціально-економічним підґрунтям складної ситуації у сільській місцевості є руйнування звичайного укладу сільського життя.

Соціально-економічні процеси останніх років з однієї сторони привели до зближення укладу життя жителів міст і сільчан, а з іншого боку відбувся серйозний, істотний розрив у бік погіршення добробуту сільських жителів, і це позначилося на зближенні деяких характеристик міської злочинності й злочинності в сільській місцевості,¹ у зв'язку з чим можна говорити про певні тенденції до вирівнювання деяких показників при загальних закономірностях загострення кримінальної ситуації.²

¹ Приходченко Г.П. Делинквентное поведение сельского населения: социоструктурный аспект: Автореф. дис. ... канд. соц. наук / Г.П. Приходченко. – Новочеркасск, 2003. – С. 3; Серебрякова В.А. некоторые вопросы изучения влияния социально-экономических процессов на изменения преступности // Социальная среда и преступность / В.А. Серебрякова. – М., 1983. – С. 32.

² Алиханов С.А. Криминологическая характеристика преступности в городах и сельской местности (по материалам Республики Дагестан): Автореф. дис. ... канд. юрид. наук / С.А. Алиханов. – М., 2003. – С. 34.

Злочинність будь-якої країни являє собою природну складову частину світових, глобальних процесів злочинності. Це соціальна хвороба всього людства, а не окремих етнічних або інших груп, які населяють яку-небудь територію.

Територіальні особливості злочинності – це особливості злочинності, її видів стосовно до певних територій і регіонів. Вони дозволяють виділити стійку систему кількісних й якісних характеристик, що зустрічаються в регіонах з різними адміністративно-територіальними, соціально-економічними й соціально-культурними, географічними й етнічними параметрами. У сучасній юридичній науці стосовно до аналізу територіальних розходжень злочинності іноді застосовується термін "географія злочинності".¹

Географія злочинності певним чином пов'язана з рівнем доходів населення, безробіттям й іншими економічними й соціальними факторами розвитку регіонів.

Оцінюючи дані про злочинність у сільській місцевості, треба обов'язково мати на увазі те, що вона має свої специфічні системні параметри (стан, структура, динаміка), які суттєво детермінуються характером й рівнем соціально-економічного, демографічного й національно-культурного розвитку кожного з сільських поселень. Взагалі стан сільської злочинності, з одного боку, достатньо стабільний й за рівнем нижчий середньо-державного. Характерною структурною особливістю є її висока латентність, перевага корисних злочинів, а також посягань у формі злочинного промислу (незаконна добич тварин й риби, лісу, вирощування наркомістких рослин тощо). Разом з тим спостерігається швидке зближення структурних характеристик міської й сільської злочинності за найбільш розповсюдженими видами посягань в формі своєрідного "кримінального зараження" від міської злочинності.

Сільська злочинність не може розглядатися абстрактно, безвідносно до конкретної території й певному часу. Перед тим як перейти до розгляду особливостей злочинів в сільській місцевості необхідно визначитися з деякими поняттями.

Регіональний аспект у вивченні проблем боротьби зі злочинністю у нашій країні визначається в основному двома напрямками.

Перший можна умовно назвати *порівняльно-регіональним*. Цей напрямок орієнтований на кримінологічне дослідження великих територіальних створень – області, регіони.

¹ Бабаев М.М. Изучение преступности: Практическое пособие по криминологии для прокурорских работников / Бабаев М.М., Быков Л.А., Кузнецова Э.В. Отв. ред.: Звирбуль В.К. – М.: ВИ по ИП и РМПП, 1973. – С. 12 – 13.

Сьогодні за адміністративним поділом площа України розділена на п'ять основних макроекономічних регіонів:

1. *Центральний регіон* (Київська, Чернігівська, Житомирська, Черкаська, Кіровоградська області);

2. *Донецько-Придніпровський регіон* (Донецька, Луганська, Дніпропетровська, Запорізька області);

3. *Західний регіон* (Ровенська, Волинська, Львівська, Івано-Франківська, Тернопільська, Вінницька, Хмельницька, Закарпатська, Чернігівська області);

4. *Причорноморський регіон* (Одеська, Миколаївська, Херсонська області й Автономна Республіка Крим);

5. *Північно-Східний регіон* (Харківська, Сумська, Полтавська області).

Для цього напрямку характерний такий підхід до вивчення причин злочинності, котрий не тільки дозволяє фіксувати загальні закономірності їх виникнення, але й ураховує специфіку злочинних проявів в конкретному регіоні. Це створює передумови для диференційованої протидії злочинності з урахуванням особливостей і перспектив розвитку регіону.

В основі подібної диференціації лежить критерій поділу регіонів за рівнями розвитку, наприклад, переважно аграрний (*Західний регіон*), індустріально-аграрний (*Центральний, Північно-Східний і Причорноморський регіони*) й високо урбанізований (*Донецько-Придніпровський регіон*).

Другий напрямок визначається *характером територіально-географічних умов проживання людей* – у містах і в сільській місцевості. Тут неминуче спостерігається неоднотипність соціальних умов, котрі є предметом спеціальних кримінологічних досліджень.

Диференційний підхід до вивчення територіальних розходжень злочинності обумовлений об'єктивно існуючим різноманіттям поселень, в основі якого лежать виробничо-економічні, соціально-демографічні, культурно-історичні розходження, що остаточно визначають усю існуючу "систему розселення".¹

Ця система при всіх її внутрішніх змінах зберігає певну стійкість, оскільки при сучасному рівні розвитку виробничих сил з точки зору економіки виявляється доцільніше використовувати вже сформовані елементи економічної структури: територіальне розміщення місць масового прикладення труда, трудові й природні ресурси, інфраструктуру, що склалася й інше, а також високу щільність населення. Система оказує сильний перетворюючий вплив на навколишню територію, видозмінюючи її економічну структуру й соціальні аспекти життя населення, характеризується високим ступенем комплексності господарства й взаємозв'язком розселення людей.

¹ Акаев Э.Б. Социально-экономическая география: Понятийно-терминологический словарь / Э.Б. Акаев. - М., 1984. - С. 217 - 218.

У зв'язку з вищевикладеним, уявляється, що розгляд злочинності в сільській місцевості без визначення типології сільських районів і поселень буде недостатнім і неповним.

В основному при групуванні сільських районів за основний прийнято брати критерій економічного розвитку й сферу спрямованості праці населення, що тут проживає. За таких критеріїв сільську місцевість можна розглядати і ділити на *аграрну, аграрно-індустріальну, індустріально-аграрну, індустріальну*. Але ці критерії ніяк не враховують розташування сільських районів на певній території, що характеризується показником економічного розвитку і наявністю розвиненої промисловості. Таким чином, райони сільської місцевості також можна характеризувати як *промислові, сільськогосподарські, приміські й курортні*.

Втім, у межах однієї адміністративно-територіальної одиниці, як правило, існує безліч різних за вказаними характеристиками поселень сільської місцевості.

Можна погодитись з наданою Г.І. Забрянським типологією районів сільської місцевості, як такою, що дозволяє диференційовано визначити "соціальну дистанцію" між районами регіону, в тому числі й аграрними:

а) *промислові райони* - переважна кількість населення (більше 92 - 93%) міське, лише у 5 - 7% сімей основне джерело прибутків зв'язано із працею в сфері сільськогосподарського виробництва та його соціальної виробничої інфраструктури;

б) *промислово-аграрні райони* - 51 - 75% населення міське, у 15 - 25% сімей основне джерело прибутку пов'язано з сільськогосподарською працею;

в) *аграрно-промислові райони* - більшість населення (50 - 62%) сільське, у 35 - 40% сімей основний прибуток зв'язаний із працею у сільськогосподарському виробництві, в його соціально-побутовій інфраструктурі;

г) *аграрні райони* - все населення сільське, у 70 - 75% сімей основний прибуток зв'язаний із працею в сфері сільського господарства, його інфраструктурі.¹

На наш погляд, найбільш значимими характеристиками для вироблення оптимальних рішень щодо протидії злочинності в умовах сільській місцевості є розмір населеного пункту, його віддаленість від великого адміністративно-промислового центру, можливості транспортного або іншого зв'язку з ним. Виходячи з цього, можна виділити чотири самостійних типи сільських населених пунктів:

а) *невеликі* сільські населенні пункти, що не мають місцевих органів самоврядування й внутрішніх справ на своїй території; розташовані за значній відстані від великих адміністративних і громадських центрів, де є

¹ Забрянский Г.И. Методика криминологической классификации районов / Г.И. Забрянский // Вестник Московского университета. - 1989. - № 5. - С. 54.

такі органи; не мають налагоджених транспортних зв'язків з такими центрами;

б) *невеликі* сільські населенні пункти, що не мають місцевих органів самоврядування й внутрішніх справ на своїй території, але розташовані поблизу таких поселень. До цієї ж групи можна віднести невеликі поселення, що знаходяться далеко від центральних поселень, але добре забезпечені транспортним сполученням з ними;

в) *середні* сільські населенні пункти, що не мають на своїй території ОВС, але мають місцеві органи самоврядування з достатніми можливостями впливу на злочинні прояви силами громадських формувань;

г) *середні* або *великі* сільські поселення, що є адміністративними центрами, й мають на своїй території органи внутрішніх справ¹.

При розгляді типів районів сільської місцевості необхідно також враховувати фактори, що впливають на стан злочинності й рівень організації боротьби з нею:

а) демографічна й етнографічна характеристика населення (чисельність поселення, його структура за статтю, віком, рівнем освіти, інтенсивністю руху населення й інше);

б) форми розселення, стійкість традицій, звичаїв, що склалися історично;

в) соціально-економічна характеристика району (основна сфера докладання праці населення, рівень розвитку транспортних шляхів, зв'язку, соціально-побутової сфери);

г) територіальне розташування по відношенню до великих промислових, культурних й адміністративних центрів, наявність з ними стійких транспортних шляхів;

д) стан, структура й характер злочинності, інших правопорушень;

е) наявність й стан сил і засобів правоохоронних органів, а також суб'єктів, що з ними взаємодіють.

Безперечно, з урахуванням умов проживання населення, мають ураховуватися й інші фактори. В залежності від ступеню впливу всіх вказаних вище факторів ми вважаємо, що всі сільські поселення можуть бути класифікованими за трьома універсальними групами, що містять в собі основні, розглянуті нами вище характеристики.

До першої групи можна віднести поселення, що розташовані на значній відстані від промислових міст й транспортних шляхів. Тобто це *глибинні райони*. В основному це райони сільської місцевості з домінуванням малих поселень, що займаються рослинництвом, тваринництвом, лісопереробкою, риболовством. Як правило, в цих умовах майже відсутні соціально-культурні заклади, інколи навіть телефонний зв'язок, між по-

¹ Ротарь Ю.Д. Криминологическая характеристика и предупреждение преступности в сельской местности: Автореф. дис. ... канд. юрид. наук / Ю.Д. Ротарь. - М., 1983. - С. 18 - 21.

селеннями немає надійних дорожніх шляхів. Оперативна обстановка в цій групі поселень доволі стабільна. Разом з тим вона характеризується значним рівнем злочинності проти особи, іноді із застосування вогнепальної зброї, розповсюджене браконьєрство, самогоноваріння, п'янство, та, як наслідок, вчинення злочинів або правопорушень у стані алкогольного сп'яніння. Протидія злочинності в цих поселеннях покладена в основному на дільничних інспекторів міліції, діяльність яких не завжди ефективна з-за браку кадрів, відсутності технічних засобів, значних розмірів території обслуговування, численності поселень. В цих умовах є доцільним більш активно використовувати громадські формування.

До другої групи сільських районів *змішаного типу* можна віднести райони з достатньо розвинутою структурою сільського господарства, що розташовані на відносно значній відстані від великих міст. Як правило, центрами таких районів є середні та малі міста, великі селища. На території знаходиться безліч сільських поселень: селищ, сіл, хуторів, населених пунктів ліспромгоспів, тимчасових селищ будівників, геологів, робітників по експлуатації газонафтомереж й інше. Тут, звичайно, спостерігається значна міграція населення (за рахунок працюючих осіб), наявність раніше судимих осіб. Число змішаних районів в досліджуваному регіоні досягає до 20 - 25% всіх сільських районів регіону, в них проживає 30 - 35% сільських жителів і вчиняється близько 40 - 45% злочинів в сільській місцевості.

Третю групу складають сільські райони, територіально прилягаючі до великих промислових й адміністративних центрів. Такі райони підтримують з містами стабільні економічні, культурні, соціально-побутові й інші зв'язки й, зазвичай, називають *приміськими*.

На наш погляд, назва "приміські райони" не завжди є вдалою, так як приведе вище визначення не охоплює ще однієї важливої особливості, властивій окремому й важливому напрямку вивчення злочинності в сільській місцевості. Ми маємо на увазі злочинність в сільській місцевості районів, що знаходяться в зоні високо індустріальних урбанізованих центрів. Серед всіх регіонів України, як приклад, такою територією може служити Донецько-Придніпровський регіон.

Загальновідомо, що в силу своїх географічних особливостей, група областей, що входять до цієї адміністративної ділянки України (Донецька, Луганська, Дніпропетровська, Запорізька області), є самим потужним індустріальним регіоном нашої держави. Тут зосереджена більшість об'єктів важкої індустрії та вугільної промисловості, машинобудівної галузі України, що у своїй сукупності значно вплинуло на демографічну, економічну, криміногенну характеристики цієї території. Внаслідок економічного потенціалу регіону щільність населення вищезазначених областей декілька вище у порівнянні з іншими регіонами України.

Як правило, для таких районів характерна значна щільність населення, наявність великих сільських поселень (до 8 - 10 тис. жителів), сільськогосподарських об'єктів і підприємств (насамперед, для переробки продукції сільського господарства), баз та складів, садових й дачних товариств. Зрозуміло, що між сільськими населеними пунктами цих районів й великого міста відмічається стійка щоденна маятникова міграція, а також сезонна міграція. У цих умовах найбільш різнобічно проявляється вплив міста на образ життя сільського населення, а також взаємопроникнення злочинної середи. Райони, що можуть бути віднесені до даної категорії складають не більше 15 - 20% від загальної кількості сільських районів регіону, але на їх території проживає до 20% сільського населення регіону, і вчиняється 25 - 30% всіх злочинів, що зареєстровані в сільській місцевості.

Виходячи з цього, при вивченні злочинності в сільській місцевості, ми вважаємо за доцільне ввести поняття *"районів-сателітів"*, як таких районів сільської місцевості, котрі межують з великими промисловими центрами, і які, по суті, являючись сукупністю окремих сільських поселень, багато в чому залежать від виробничих і транспортних зв'язків, торгово-розподільних функцій, культурно-побутового обслуговування прилеглого міста - промислового й культурного центру.

Слід також зауважити, що в кримінологічній літературі для позначення явищ сільської злочинності вживаються два поняття - "сільська злочинність" й "злочинність в сільській місцевості".

Ми поділяємо позицію авторів, які розмежують ці два поняття, й згодні що "сільська злочинність" складає лише частку "злочинності в сільській місцевості". Сільська злочинність - це злочинність, характерна, з одного боку, для поселень аграрного сектору, що статистично представляється сукупністю злочинів, вчинених на території даних поселень, з іншої - для населення, проживаючого в поселеннях аграрного сектору, і статистично представляється мешканцями даних поселень, які вчинили злочини.

На наш погляд, злочинність в сільській місцевості можна визначити як сукупність злочинів, що були вчинені в сільських поселеннях як місцевим населенням так й приїжджими особами, а також місцевими жителями за межами сільської місцевості, й, крім цього такою, що має свою специфіку, котра витікає з особливостей сільського укладу життя й взаємовідносин в сільських населених пунктах.

Необхідність визначення злочинності в конкретних умовах має практичне значення - можливість з урахуванням отриманих даних диференціювати боротьбу зі злочинністю. Важливі також й теоретичні результати, тому що з'являється можливість вивчати злочинність та її зміни, встановлювати певні закономірності в різних умовах й в різних за характерис-

тиками територіях, виділяти у цих закономірностях загальне й специфічне. На основі цього можна виробляти стратегічні міри боротьби зі злочинністю.

Недостатність вивчення й обліку процесів, що відбуваються в сільській місцевості у різних умовах її функціонування, особливостей злочинності, що тут формується, призводить до відсутності належної віддачі від прийнятих заходів щодо зміцнення правопорядку. В останні роки багато тривожних тенденцій глибинних змін злочинності в сільській місцевості залишилися непоміченими та не одержали адекватної оцінки.

Стаття надійшла до редколегії 15.01.2010 р.

Д.К. Медведев

**ПРОЦЕСУАЛЬНИЙ ПОРЯДОК ЗАСТОСУВАННЯ
ЗАХОДІВ ВІДПОВІДАЛЬНОСТІ
У СФЕРІ ПЕРЕВЕЗЕННЯ ВАНТАЖІВ
АВТОМОБІЛЬНИМ ТРАНСПОРТОМ**

Необхідність захисту інтересів усіх учасників перевізного процесу вимагає дослідження процесуального порядку застосування заходів відповідальності. Загальні питання адміністративної відповідальності та/або правового регулювання перевезення вантажів автомобільним транспортом аналізувалися у роботах І.В. Булгакової, В.В. Вітрянського, В.А. Єгіазарова, Д.В. Зеркалова, С.В. Кивалова, О.В. Клепикової, В.К. Колпакова, Н.Ф. Лопатиної, С.Ю. Морозова, А.Б. Новосельцева, В.Й. Развадовського, О.В. Сивакова, М.Л. Шелухіна та ін., проте саме особливості процесуального порядку залишилися поза увагою науковців.

Ціль статті полягає у визначенні заходів удосконалення порядку застосування заходів відповідальності за порушення законодавства про перевезення вантажів автомобільним транспортом.

Порядок вирішення спорів щодо перевезень визначено статтею 315 ГК України: до пред'явлення перевізникові позову, що випливає з договору перевезення вантажу, можливим є пред'явлення йому претензії. Претензії можуть пред'являтися протягом шести місяців, а претензії щодо сплати штрафів і премій – протягом сорока п'яти днів. Перевізник розглядає заявлену претензію і повідомляє заявника про задоволення чи відхилення її протягом трьох місяців, а щодо претензії з перевезення у прямому змішаному сполученні – протягом шести місяців. Претензії щодо сплати штрафу або премії розглядаються протягом сорока п'яти днів. Якщо претензію відхилено або відповідь на неї не одержано у названий вище строк, заявник має право звернутися до суду протягом шести місяців з дня одержання відповіді або закінчення строку, встановленого для відпо-